

Advokatas Tadas Vrublevskis – lietuvių politinių bylų dalyvis

Rasa Sperskienė

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Šio nedidelės apimties tyrimo tikslas – Tado Vrublevskio advokatavimo lietuvių politinėse bylose ypatybių atskleidimas. Tai darysime analizuodami vien Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomus pirminius šaltinius – asmeniniame 155 Vrublevskio fonde esančias 54 bylas (iš maždaug visų 470 bylų), sietinas su advokato dalyvavimu lietuvių politiniuose teisiniuose procesuose. Be to, šiek tiek pakomentuosime, kaip minėta medžiaga buvo tyrinėtojų vertinta jau skelbtose publikacijose.

Bibliografės Jadvygos Kulikauskienės teigimu, išsamesnio ir specialaus tyrimo šia tema iki šiol nebuvo¹. Tačiau visi svarbiausi Vrublevskio, kaip advokato, veiklos etapai ankstesnių tyrinėtojų jau buvo pažymėti. Apie jo gyvenimo kelio paieškas ir pasirinkimą jaunystėje bene nuosekliausiai rašė Danutė Labanauskienė, pastebėjusi, jog tėvai nuo mažens būsiamam advokatui diegė pilietinį sąmoningumą². Darius Staliūnas profesijos pasirinkime išvelgė Rusijos liaudininkų ideologijos įtaką: paverpta liaudis savo triūsu sudarė galimybę inteligentams gauti išsilavinimą, todėl jie turi pasinaudoti įgytomis žiniomis, kad gintų jos interesus³. Vladas Abramavičius bei Vincas Martinkėnas apžvelgė svarbiausius advokato veiklos etapus, o Juozas Marcinkevičius dėmesį skyrė Vrublevskio ryšiams su lietuvių visuomenės veikėjais⁴.

Lietuviams Vrublevskis tapo žinomas dėl gynimo kalbų 1894 m. Kražių byloje, nors tuomet jis tebuvo advokato Vladimiro Spasovičiaus, tiesiogiai gynusio kaltinamuosius, padėjėjas. Apie tai užsimena nuo 1898 m. Vrublevskio padėjėju dirbęs Jonas Vileišis⁵. Beje, vėliau šio advokato padėjėjais buvo ir Augustinas Janulaitis, Mykolas Biržiška bei Mykolas Römeris. Deja, minėtame Vrublevskio fonde Kražių bylos dokumentų neišliko, nors kaltinamasis aktas iš pradžių yra buvęs⁶.

Advokato Vrublevskio indėlių lietuvių kovoje už spaudos legalizavimą bei lietuvišką mokyklą atspindi Motiejaus Baltūsio, Povilo Višinskio bei Povilo Končios bylos. 1902 m. gindamas knygnešį Baltūsį, sučiuptą Vilniuje su 2 lagaminais (2239 egzemplioriais) nelegalių socialdemokratų leidinių lietuvių ir lenkų kalbomis, advokatas bandė pateisinti kaltinamąjį tuo, kad pastarasis, būdamas neišsilavinęs, negalėjęs suprasti draudžiamų leidinių politinio pobūdžio. Nepaisant to, kaltinamajam buvo atimtos asmens bei

¹ KULIKAUSKIENĖ, Jadvyga. 1940–2000 m. publikacijų apie Tado Vrublevskio gyvenimą ir veiklą apžvalga. *Lietuvos mokslų akademijos biblioteka*, 2001/2002. Vilnius, 2004, p. 45.

² LABANAUSKIENĖ, Danutė. Tado Vrublevskio jaunystės metai: laišakai iš tremties. *Tarp knygų*, 1996, nr. 3, p. 36.

³ STALIŪNAS, Darius. T. Vrublevskio politinės minties bruožai. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, 1996, t. 13, p. 155–167.

⁴ ABRAMAVIČIUS, Vladas. In *Tadas Vrublevskis*. Vilnius, 1960, p. 12–29; MARTINKĖNAS, Vincas. Tadas Vrublevskis. *Kultūros barai*, 1979, nr. 2, p. 60–62; MARCINKEVIČIUS, Juozas. Tado Vrublevskio ryšiai su lietuvių visuomenės veikėjais. *Lietuvos mokslų akademijos biblioteka*, 2001/2002. Vilnius, 2004, p. 16–22.

⁵ VILEIŠIS, Jonas. Advokato Vrublevskio atminčiai. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), F12-2528, lap. 1; *Kražių skeerdynės*. Sudarė ir medžiagą surinko Leonas Mulevičius. Vilnius, 1993, p. 22–24.

⁶ MIKNYS, Rimantas. Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos* (toliau – LAIS), 1991, t. 3, p. 183; LMAVB RS, F75-139, lap. 2.

turto teisės. Jis įkalintas trejiems metams. Tiesa, dėl caro manifesto bausmė sutrumpinta – jos atlikimo laikas baigėsi 1905 m. pabaigoje.

1904 m. Višinskis iškėlė ieškinį Vilniaus cenzoriui. Mat pastarasis nepraleido Mortos Zauniūtės iš Tilžės Višinskiui siųstų knygų, gražino jas siuntėjai sugadintas. Advokatas Vrublevskis šioje byloje akcentavo, jog 1865 m. vidaus reikalų ministro aplinkraštis draudė tik lietuvišką spaudą lotynišku-lenkišku raidynu, o Višinskiui siųstos knygos buvo spausdintos lotynišku-lietuvišku raidynu, kuris buvo vartojamas valdžios nedraudžiamuose moksliniuose lituanistiniuose leidiniuose. Nepaisant to, Senatas Višinskio ieškinį atmetė. 1907 m. advokatui teko ginti Širvintų valsčiaus Šešuolių dvaro savininką P. Končią bei mokytoją Zuzaną Radzevičiūtę, kaltinamus nelegalios mokyklos organizavimu. Pateikdamas iš pradžių apeliacinį, o vėliau kasacinį skundą su prašymais nuosprendį panaikinti, advokatas motyvavo tuo, jog minėtame dvare įsteigta vaikų prieglauda lopšelis neatitiko mokyklai keliamų reikalavimų (buvo nevieša, uždara, nepastovi, mokiniai nemokėjo už mokslą, nebuvo patvirtintos mokymo programos). Nepaisant to, skundai buvo atmeti, P. Končia – nubaustas 10 rublių bauda, o jei nebūtų galėjęs sumokėti – turėjo kalėti 2 dienas⁷.

1906 m. pavasarį prasidėjo teismo procesai, susiję su Didžiojo Vilniaus seimo rezoliucijų įgyvendinimo bei apskritai tautinio revoliucinio judėjimo dalyviais. Nepajėgdamas patenkinti visų prašymų būti gynėju, Vrublevskis bendradarbiavo su Jonu Vileišiu, Petru Leonu, Vladislavu Stašinsku bei kitais advokatais: vieni gynė vienus, o kiti – kitus kaltinamuosius. Vrublevskio fonde yra 32-jų to laikotarpio bylų medžiaga. Gintų bylų turinys būtų vertas ne vieno filmo scenarijaus. Kitų tyrėjų daugiausia aprašytos Kupiškio pašto bei Šiaulių kalėjimo užpuolimų bylos, sietinos su aktyvia Lietuvos socialdemokratų partijos veikla. Šiose bylose itin atsiskleidė Vrublevskio kaip advokato kompetencija. Šiaulių kalėjimo užpuolikus gynęs advokatas sužinojo apie slaptus ketinimus kaltinamuosius išlaisvinti. Jis sugebėjo atkalbėti tokio žingsnio iniciatorių nuo šio drastiško poelgio, pažadėdamas suminkštinti garbaus amžiaus teisėjų, kurių pačių sūnūs – studentai, širdis. Ir tai jam pavyko. Pasikėsinimu į kalėjimo sargybinių gyvybes kaltinti Jonas Glemža (beje, vėliau tapęs Pieno centro pirmininku) bei Joselis Foskrupnikas gavo tik po 1 metus pataisos darbų. Šiaulių visuomenė po tokios sėkmingos bylos baigties gėlėmis apipylė advokatą. Kupiškio pašto užpuolimo byloje kaltinamas valstietis Simanas Usanis asmeniškai kreipėsi į advokatą lietuvių kalba parašytu laišku, kadangi buvo girdėjęs apie minėtą bylą Šiauliuose. Deja, nepaisant advokato pastangų, byloje apkaltinti Juozas Vilimas buvo nubaustas mirties bausme, S. Ūsanis bei Jonas Liaudanskas – neterminuota katorga.

Vrublevskis gynė daug kaltinamųjų bylose, iškeltose už lietuviškos valdžios įvedimą valsčiuose ir už Lietuvos autonomijos agitaciją Andrioniškyje, Antalieptėje, Čipėnuose, Daugėliškyje, Dusetose, Kelmėje, Kuršėnuose, Prienuose, Maišiagaloje, Musninkuose, Obeliuose, Papilėje, Pumpėnuose, Punske, Pušalote, Rozalime, Siesikuose, Smilgiuose, Stakliškėse, Vaitkuškyje, Valkininkuose, Varniuose, Viešintuose, Žagarėje, Žarėnuose ir kitur. Tarp jo ginamųjų buvo nemažai garsių Lietuvos žmonių: draudžiamos spaudos platintojai tėvas ir sūnus Stanislovas bei Antanas Didžiuliai, knygnešio Jurgio Bielinio sūnus Juozas Bieliakas-Jakulis, žymiausi to meto lietuvių socialdemokratai Vladas Požėla ir Vincas Mickevičius-Kapsukas, buvę II Valstybės Dūmos nariai socialdemokratai Pranas Gudavičius, Povilas Kumelys, Antanas Kupstas, Antanas Povylius, Vladas Stašinskas. Iš Vrublevskio gintų bylų atsiskleidžia, kad į Vilniaus seimo nutarimų įgyvendinimą įsitraukė visų lietuviškos orientacijos gyventojų sluoksnių atstovai. Štai pavyzdžiui, už lietuviškos autonomijos agitaciją Telšių apskrityje po 1 metus tvirtovės buvo nubausti dvarininkai Juozas Sirutavičius, Juozas Taraškevičius, Vladas Siaurimavičius. Ir tai – ne vienintelis atvejis. Dažnai valsčių valdžios pertvarkymams vadovaudavo bajorų luomo atstovai, vaistininkai, studentai, net kunigai.

⁷ LMAVB RS, F155-27, lap. 2–17; F155-33, lap. 1–27; F155-303, lap. 1–15; MERKYS, Vytautas. *Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias, 1864–1904*. Vilnius, 1994, p. 45, 428; IDEM. *Knygnešių laikai, 1864–1904*. Vilnius, 1994, p. 182.

Stebina aktyvus moterų dalyvavimas šioje politinėje veikloje. Paminėtina viena labai tragiška byla. 1909 m. buvo teisiami 9 žmonės, dalyvavę valdiškų įstaigų Eržvilke uždaryme. Didžiausia bausmė – 1,5 metų tvirtovės – buvo skirta Kotrynai Gudavičiūtei-Gedvilienei, papildomai dar apkaltintai Rusijos imperatoriaus įžeidimu. Mat pastaroji, nuo sienos nuimdama caro portretą, pasakiusi: „Užteks, tau, rusų burlioke, kabėti ant mūsų ligoninės priėmimo kambario sienų: mes toje vietoje pakabinsime savo prezidento portretą“. Apie moters tolesnį likimą Vrublevskio ranka štai kas įrašyta: kalėjime įvyko priešlaikinis gimdymas, kūdikis mirė, 1910 m. po 9 mėnesių kalinimo ji nusižudė. Šių laikų žmogaus akimis atrodytu, jog buvo skiriamos nedidelės trukmės bausmės, tačiau atsižvelgiant į be galo rūsčias kalinimo sąlygas, apie kurias galima paskaityti Vinco Mickevičiaus-Kapsuko *Caro kalėjimuos*, nemažai kaltinamųjų mirdavo net nesulaukę teismo proceso. Nešildomos, drėgnos kameros, žiemos metu apšerkšnijusios betoninės sienos, menkas maistas netrukus ir sveikiausią žmogų paversdavo ligoniu⁸.

Naujas Vrublevskio advokatūros lietuvių politinėse bylose etapas prasidėjo po Vilniaus krašto inkorporavimo į Lenkijos sudėtį. Skaudžiai ižeistas, neįvertintas krašte įsigalėjusios lenkiškos administracijos, advokatas atkakliai gynė persekiojamus lietuvius – buvo Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto teisininkas. Vrublevskio fonde yra 18-os jo gintų bylų medžiaga, nors spaudoje užsimenama, jog jis dalyvavo dar keliuose teisiniuose procesuose. Daugiausia bylų – net 11 – buvo iškelta įvairių lietuviškų laikraščių redaktoriams. Vienoje pirmųjų tokių bylų 1921 m. „Straž Litwy“ (Lietuvos sargyba) redaktorius Mykolas Biržiška buvo kaltinamas šv. Kazimiero garbės įžeidimu. Kaltinamajam grėsė sunkieji darbai iki 4 metų. Vrublevskis, kurio pasiklausyti atvyko net advokatai iš Lenkijos, visiškai paneigė ne tik kaltintojo, bet ir „ekspertų“ kunigų argumentus, pademonstravęs puikias teologijos žinias. Teismas visiškai išteisino Biržišką. Tuo metu tik kai kurie lietuviai žinojo, jog dvi savaites iki teismo vyskupo Jurgio Matulaičio pavedimu žymiausi lietuvių kunigai – teologijos daktarai ir magistrai – rengė Vrublevskio gynimo medžiagą. Po šios bylos tiek prokurorai, tiek kunigai ekspertai vengė susidurti su Vrublevskiu teismo salėje. Bylos redaktoriams buvo nuolat keliamos, tačiau aukštesnės instancijos teismai išteisindavo kaltinamuosius. Arba dėl amnestijos bylos būdavo nutraukiamos. Prie šios grupės bylų sąlyginai galima būtų priskirti ir 1924 m. lietuviško knygyno savininkei Marijai Šlapelienei iškeltą bylą už valdžios uždraustų lietuviškų laikraščių laikymą. Vrublevskiui pavyko pasiekti jos išteisinimą apygardos teisme⁹.

Išgarsėjusi, šiais laikais sakytume, rezonansinė, buvo byla, 1924 m. iškelta lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkui kunigui Petruui Kraujaliui, kunigui Jurgiui Jakavoniui, draugijos Gervėčių skyriaus pirmininkui Jonui Juškaičiui (Juškai), mokytojams Aleksandriui Giedraičiui, Bronislavai Rakauskaitei, Konstancijai Rimonytei, Onai Šiekštelytei, Marijai Čemeškaitei, Vaclovui Mileišiui ir kitiems už nelegalių lietuviškų mokyklų atidarymą Vilniaus apskrities Varnionių valsčiuje. Nors iki tol šios mokyklos veikė legaliai, Lenkijos valdžia vis labiau ribojo jų veiklą, rasdavo vis daugiau pretekstų tautinių mažumų švietimo įstaigas apskritai uždaryti. Taikos teisėjas nuteisė minėtus lietuvių švietimo darbuotojus kalėti arba susimokėti pinigines baudas po 100 lenkiškų auksinų. Vrublevskio pastangomis byla buvo perduota į apygardos apeliacinį teismą, kuris visus išteisino. Vrublevskis dalyvavo ir Švenčionėlių mokytojos

⁸ LAIS. 1996, t. 11, p. 256, 257; MARCINKEVIČIUS, Juozas. Tado Vrublevskio ryšiai... , p. 17–18; LMAVB RS, F155-132, lap. 1–12; F155-46, lap. 1–23; F155-45, lap. 2–14; F155-71, lap. 4; F155-87, lap. 1–15; F155-89, lap. 1–5; F155-90, lap. 1–28; F155-95, lap. 1–10; F155-110, lap. 1–19; F155-111, lap. 1–23; F155-113, lap. 1–37; F155-120, lap. 1–5; F155-141, lap. 1–11; F155-145, lap. 1–39; F155-151, lap. 1–3; F155-154, lap. 1–37; F155-155, lap. 1–6; F155-156, lap. 2–52; F155-157, lap. 1, 2; F155-160, lap. 4–110; F155-162, lap. 3–57; F155-163, lap. 1; F155-164, lap. 2–26; F155-235, lap. 2–6; F155-236, lap. 1, 2; F155-238, lap. 1–16; F155-268, lap. 1–17; F155-288, lap. 1; F155-322, lap. 1–29; F155-337, lap. 2–5; F155-362, lap. 4–7; F155-374, lap. 1–8; MICKEVIČIUS-KAPSUKAS, Vincas. *Raštai*. Vilnius, 1962, t. 4, 441 p.

⁹ BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Dėl mūsų sostinės*. London, 1967, p. 123–131, 139, 140; LMAVB RS, F155-411, lap. 1; F155-412, lap. 1; F155-418, lap. 1; F155-421, lap. 18; F155-428, lap. 1, 2; F155-429–431, lap. 1–44; F155-432–434, lap. 1–21; F155-441, lap. 1; F155-445, lap. 1; F155-446, lap. 1–4; F155-468, lap. 4; F155-447, lap. 1–3.

Elenos Steckaitės, įkalintos 10 dienų už slaptą vaikų mokymą, išteisinime apeliaciniame teisme. Tuomet, po gynėjo kalbos, prokuroras atsisakė ją kaltinti¹⁰.

Mažiau dėmesio tyrėjai skyrė Vrublevskio dalyvavimui bylose, kuriose teisiamieji buvo kaltinami šnipinėjimu Lietuvos naudai bei dalyvavimu partizaninėje kovoje su lenkų kariuomene. Tai buvo ypač sunkios bylos, kadangi kaltinamieji, norint išgauti jų prisipažinimus, dažnai buvo kankinami. 1921 m. pirmos tokios bylos kaltininkui Žemaičių kunigų seminarijos seminaristui Motiejui Misiūnui pavyko pabėgti į Lietuvą. 1923 m. byloje Vrublevskiui kartu su kitais advokatais, padavus apeliacinius skundus, kaltinamiesiems šnipinėjimu moksleiviams Mečislovui Žemaičiui, Antanui Umbrasui, Jonui Kumpai, Juozui Tījūnėliui, Pranciškui Tamulevičiui, jau nuteistiems gana daug metų kalėti, pavyko bausmes sušvelninti iki kelerių metų pataisos namų ir piniginių baudų. Nemažiau dramatiškas buvo lietuvių partizanų teismo procesas 1923 m. Švenčionyse. Tuomet, 1920 m., už plėšikaujančių septynių lenkų kariškių nuginklavimą ir perdavimą Lietuvos kariuomenei Martynas Šiaudinis ir Adolfas Laurinčiukas buvo nubausti kalėti iki gyvos galvos. Vis dėlto, po apeliacinio skundo, Vrublevskiui pavyko pasiekti jiems bausmės sušvelninimo iki 5 metų tvirtovės.

Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais, kad ir būdamas jau gana ligotas žmogus, Vrublevskis pasiaukojančiai liko ištikimas savo kaip advokato pareigai. Rapolas Mackonis prisiminimuose rašo, jog 1925 m. balandžio 20–24 dienomis Vrublevskis nuo ryto iki vakaro Gardino apygardos teisme kartu su dar 19 advokatų iš paskutiniųjų kovojo už 72 teisiamųjų (50 baltarusių ir 22 lietuvių), kaltinamų sukilimo rengimu, kad atskirtų Vilniaus ir Gardino kraštus nuo Lenkijos, gyvybes. Nuteista buvo 30 (18 baltarusių ir 12 lietuvių), o pavyko išteisinti 38 žmones. Keturi lietuviai mirė kalėjime. Gegužės 7 d. Vilniaus apygardos teisme Vrublevskis gynė dar tris lietuvius, kuriems buvo pateikti sunkūs kaltinimai šnipinėjimu Lietuvos kariuomenės štabo naudai. Deja, tą kartą kaltinamieji buvo nubausti didelėmis bausmėmis sunkių darbų kalėjime: Pranas Jurkūnas – 10 metų, Adomas Didžiulis – 6 metams, Pranas Matulis – 4 metams.

1925 m. liepos 3 d. Vrublevskis mirė. Jo bylas perėmė įsūnis advokatas Stanislovas Sadkovskis, kuris lietuvių bylas lenkų teismuose gynė iki savo ankstyvos ir staigios mirties 1929 m.¹¹

Gindamas savo kaltinamuosius, advokatas Vrublevskis kritiškai vertino caro, vėliau ir lenkų valdžios politiką engiamų tautų atžvilgiu, todėl visuomenės akyse teisindavo kaltinamuosius. Būdamas puikus oratorius, jis nevengė tiems laikams būdingo emocionalaus revoliucinio įkarščio, šūkių, pasiremdamas nenuginčijamais teisiniais argumentais tiesiog sutriuškindavo oponentus. Tenka tik apgailestauti, jog Tado Vrublevskio, kaip advokato, nuopelnai kartais nublanksta prieš jo kaip bibliotekos įkūrėjo, mecenato nuopelnus. Su iš jo gautu bibliotekos paveldu mes susiduriame nuolat, tačiau nedaug esame girdėję, kiek žmonių likimų susiklostė palankiai dėl to, kad juos caro ar lenkų teismuose gynė šis talentingas advokatas. Deja, Vrublevskio fonde esanti medžiaga nepakankamai atskleidžia jo darbo metodus, apie jo ginamąsias kalbas randame tik užuominas. Tai galėtų būti gilesnių tyrimų objektas.

¹⁰ MARTINKĖNAS, Vincas. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais*. Vilnius, 1989, p. 12, 137–151; MARCINKEVIČIUS, Juozas. Tado Vrublevskio ryšiai... p. 20; BIRŽIŠKA, Mykolas. *Vilniaus Golgota*. Vilnius, 1992, p. 264, 276; LMAVB RS, F155-463, lap. 7,8; F155-448, lap. 1–3.

¹¹ LMAVB RS, F155-417, lap. 1, 2; F155-427, lap. 1–12; F155-452, lap. 5–18; F155-488, lap. 9–13; CICĖNAS, Jeronimas. *Vilnius tarp audrų*. Chicago, 1953, p. 111, 112; BIRŽIŠKA, Mykolas. *Op. cit.*, p. 241, 259, 264, 278, 317, 319, 322, 332; MACKONIS, Rapolas. *Senoji vilniečių karta*. Vilnius, 1999, p. 225, 226.

Lawyer Tadeusz Wróblewski as a participant in Lithuanians' political cases

Rasa Šperskienė

Summary

The aim of this small-scope study is to unveil the details of how Tadeusz Wróblewski handled Lithuanian's political cases. The article analyses primary sources held by the Manuscript Department of the Wróblewski Library of the Academy of Sciences – those 54 files (out of approximately 470 kept in the personal Wróblewski's collection (No 155)), which could be related to the lawyer's participation in Lithuanians' political court cases. Based on archival sources and available historiographical research, the article presents and evaluates Wróblewski's activities in the cases related to Lithuanian national resurgence.